УДК 025.5:004

І.М. Вінічук

ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ СЛОВНИКОВО-ТЕРМІНОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕЛЕКТРОННИХ РЕСУРСІВ У СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЯХ

Розглянуто трансформаційні процеси словниково-термінологічного забезпечення в умовах переходу від індустріального суспільства до суспільства знань, обґрунтовано доцільність використовування у бібліотечно-інформаційній діяльності елементів ринкових відносин. Сектор інформаційних послуг проаналізовано з точки зору розширення послуг, отримання доступу до національних та світових інформаційних електронних ресурсів. Наголошено на потребі впровадження в бібліотечній справі передових надбань сучасного менеджменту.

Ключові слова: *інформаційне суспільство, суспільство знань, екстракції нових знань, достовірність інформації, автоматичне зчитування каталогів, аудіокниги, зінтегрований технологічний цикл, соціокультурна компетентність.*

И.М. Виничук

ТРАНСФОРМАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ СЛОВАРНО-ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭЛЕКТРОННЫХ РЕСУРСОВ В СОВРЕМЕННЫХ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЯХ

Рассмотрены трансформационные процессы словарно-терминологического обеспечения в условиях перехода от индустриального общества к обществу знаний, обоснована целесообразность использования в библиотечно-информационной деятельности элементов рыночных отношений. Сектор информационных услуг проанализирован с точки зрения расширения услуг, доступа к национальным и мировым информационным электронным ресурсам. Отмечено необходимость внедрения в библиотечном деле передовых достижений современного менеджмента.

Ключевые слова: *информационное общество, общество знаний, экстракции новых знаний, достоверность информации, автоматическое считывание каталогов, аудиокниги, интегрированные технологический цикл, социокультурная компетентность.*

I.M. Vynychuk

TRANSFORMATION PROCESSES DICTIONARY-TERMINOLOGICAL PROVIDING OF ELECTRONIC RESOURCES IN MODERN INFORMATION TECHNOLOGIES

The important changes in activity of libraries and transformation process in the transition from industrial society to society of knowledge are considered. The author specified on the necessity of the use in the libraries of economic management for the improvement of the informative providing. Informative services are analyzed from point of increase of their variety and efficiency of cooperating with informative portals. the necessity of the use of new models of modern management for libraries is underlined.

Keywords*: informative society, society of knowledge, extraction of new knowledge, authenticity of information, self-scan of catalogues, audio books, technological cycle, social and cultural competence.*

© Вінічук І.М.

У сучасному світі інтенсивно розвиваються процеси глобалізації, які фактично охопили і сферу культури та мистецтва. Значно розширюються межі міжнародного співробітництва, втрачаються традиційні культурово-мистецькі та наукові зв'язки народів, розмежовуються етнічні групи людей, відповідно до стандартів їхнього розуміння національно-територіальної та мовної цілісності, культурової ідентичності та самоідентифікації в термінах культури.

На думку професора В. Чернеця, становлення інформаційного суспільства, динамічний розвиток інноваційної соціально-виробничої структури неможливі без людини творчої, ініціативної, здатної самостійно формулювати достойну мету і знаходити адекватні шляхи її досягнення [3]. Тому в систему освіти активно впроваджують новітні інформаційні технології навчання. Вони ґрунтуються на фундаментальних соціально-культурних принципах і значною мірою змінюють характер і спосіб входження людини у світ освіти і культури. Це додатково стимулює інтерес до проблеми самоорганізації та динаміки розвитку в сфері сучасної культури, її словниково-термінологічного забезпечення. Забезпечення систем та системних зв'язків між терміноелементами терміносистеми програмування, комп'ютерних мереж та захисту інформації, що функціонують за єдиними та узгодженими стандартами, протоколами і технологіями в усьому соціальному секторі, досвіду формування нормативної бази України в галузі інформаційних технологій в умовах інформаційно-комунікативної сфери сучасного суспільства, до цього часу не були предметом спеціального дослідження.

Нині дуже актуальне формування національної українськомовної мережі з подальшим її впровадженням у глобальну світову мережу, а також створення досконалої системи комп'ютерних термінів українською мовою [5]. Сучасний стан устандартованості науково-технічної термінології потребує переходити на нову технологію створювання, експертування та обробляння стандартів різного типу (на терміни та визначення понять, продукцію, послуги, технічні умови тощо), а також опрацьовування текстів законів та нормативних документів різних рівнів та ділянок знань. Усі ці документи потребують контролювання термінів щодо їхньої зуніфікованості, устандартованості, згармонізованості з іншими національними та міжнародними стандартами, оновлювання та внесення змін до стандартів, законів та нормативних документів тощо. Така технологія передбачає наявність повнотекстової бази національних термінологічних стандартів та устандартованих термінів. Національний банк з повнотекстовою базою українських термінологічних стандартів було створено в УкрНДІССІ на замовлення Держспоживтандарту. Він містить близько 60 тисяч терміностатей науково-технічних термінів практично з усіх галузей науково-виробничої діяльності. До складу кожної терміностатті належать: український термін, визначення поняття, англійський, німецький, російський та французький відповідники. Цей банк корисний для розв'язування багатьох завдань, зокрема: розбудовування згармонізованої одно- та багатомовної термінології на національному та міжнародному рівнях; постійного оновлювання та переглядання великого обсягу термінологічної інформації; шукання термінологічних даних за різними критеріями чи їхніми комбінаціями (особливо інформації про наявність у банку терміна та дефініції відповідного йому поняття; подавання даних у різних формах відповідно до специфікації користувача; створювання серійних успеціалізованих словників (перекладних та тлумачних) тощо. Термінологічна база потребує доопрацювання в плані: усунення зайвого (необґрунтованого) дублювання термінів та визначень понять як у термінологічних стандартах, так і в базі устандартованих термінів; зуніфікування мовних засобів для позначання найзагальніших понять; згармонізування термінів та визначень понять у середовищі української мови та багатомовному просторі; відображення сучасного стану фахових знань терміносистемами стандартів. Першочерговим завданням щодо вдосконалювання створеного національного банку устандартованої термінології є внутрімовне узгоджування (згармонізування) української науково-технічної термінології (зуніфікування мовних засобів для позначання найзагальніших понять, однозначна відповідність між терміном та поняттям) на засадах ДСТУ 3966-2000. Уніфікування термінів у середовищі однієї мови можна звести до двох операцій: порівнюван-

ня визначень поняття; вибирання терміна для позначення однакових чи подібних понять. У другому випадку, оскільки здебільшого термінологію будь-якої галузі знання розробляють паралельно кількома мовами, то системи понять встановлюються та визначаються незалежно одна від одної. Одна з головних умов створювання банку згармонізованої термінології – наявність терміносистем одної предметної галузі різними мовами. Ця умова принципово важлива в тому сенсі, що методи творення термінологічних стандартів не можуть опиратися на переклад термінів як основний засіб розробляння термінологічних стандартів. Гармонізування термінів базується на аналізуванні змісту відповідних їм визначень понять. Відношення еквівалентності між двома або кількома термінами встановлюється у разі змістової відповідності визначень, позначених цими термінами понять. Якщо зміст визначення поняття у мові-джерелі відповідає змісту визначення поняття у цільовій мові, то між такими термінами є відношення еквівалентності, тобто ці два або більше термінів вступають у відношення відповідності, що і надає їм право слугувати відповідниками у цих мовах. Якщо ці терміни устандартували національні або міжнародні органи, то про них можна сказати, що це є згармонізовані устандартовані терміни національного чи міжнародного рівня. Згармонізованість термінів найкраще можна досягнути між окремими парами мов, де в кожній парі одна мова та сама (наприклад, українська в українських термінологічних стандартах). Тоді еквівалентні зв'язки встановлюються між українськими термінами та англійськими; українськими та німецькими; українськими та французькими; українськими та російськими тощо. Користувачів банку термінів треба попередити, що еквівалентність між англійськими та німецькими термінами, або між німецькими та французькими, не перевірено. Процес гармонізування як стандартованої, так і вже устандартованої термінології базується на таких чинниках: незалежності укладання терміносистем різними мовами; змістовному аналізуванні визначень понять, щоб виявити відповідність (або невідповідність) змісту визначень; методі порівнювання у мовних парах, де одна мова щоразу та сама; гармонізування термінології не передбачає перекладання терміна з однієї мови на іншу. У випадку, коли поняття не має еквівалента в іншій мові, вводять переклад цього терміна, який позначає це поняття іншою мовою, або залишають визначення поняття без терміна. Проте такий переклад у надрукованому словнику цієї мови не може виступати як термін. Тому всі перекладені терміни повинні мати особливу позначку в базі даних. Для досягнення належного рівня прилученості українського оновлення понятійно-термінологічного апарату науково-технічної термінології до світової, процес гармонізування за наведеною технологією треба здійснювати постійно і синхронно як з розвитком української, так і з розвитком зарубіжної термінології. Найефективніше це можна здійснити, поєднуючи наявний банк устандартованих термінів з іншомовними терміносистемами за допомогою програм підтримування технології гармонізування. Основною ідеєю такого програмного статку є багатоступенева процедура шукання та вибирання терміна; формування та зберігання двох систем термінів, що аналізуватиме експерт.

Нинішній соціум означають як «телепатичний» або телевізійний, бо власне на медійній основі формується сучасна картина світу та інтернетне освоєння дійсності особистістю. «В новому суспільстві, зазначає український вчений А. Чухно, – на перше місце виходить якісно новий виробничий продукт – інформація і знання. Перетворення знань та інформації на головний виробничий ресурс зумовило появу таких якісно нових понять як інтелектуальний продукт, інтелектуальна праця, інтелектуальна власність, інтелектуальний капітал. Саме тому, на думку професора В. Чернеця, є необхідним вивчення специфіки соціальної взаємодії у нових умовах, ґрунтовне, філософське та культурологічне вивчення процесу циркуляції соціокультурної інформації та комунікації [4]. Сьогодні слід говорити про появу нового типу людини сучасної, яку слід означати вже не як homo sapiens, а як homo virtualis (людину віртуальну, спрямовану на потенціальне, ймовірнісне, можливе), яка створює власні віртуалістські стереотипи поведінки, виконуючи важливі соціальні та культуротворчі функції. Фундамент культурології був закладений у наукових працях В. Віндельбанда, М. Вебера, А. Доброхотова, Г. Зіммеля,

Р. Кронера, О. Шпенглера, К. Яспера, Г. Айзенк А. Леонтьева, А. Урсул, Н. Віннер, В. Борева та ін. Застосування соціально-комунікативної інформації в освіті й науці на теренах інформаційного суспільства, з погляду сучасної соціальної філософії, її трансформація на рівні знання, духовно-ціннісного досвіду людства, нації, особистості розглядаються як новітній етап їхнього розвитку у працях В. Андрущенка, З. Батмана, Л. Губернського, Н. Гендиної, М. Кастельса, А. Козира, В. Кременя, М. Михайліченка, В. Межуеав, А. Найчука, В. Чернеця та ін.). Функціонування, трансформація, управління пізнавальною соціально-комунікативною інформацією в змісті й організації освіти розглядаються на теренах філософії освіти, методології освіти, дидактики (О. Анісімов, В. Бітаєв, Є. Бистрицький, Р. Бетрахмадов, Э. Баллер, І. Зязюн, Р. Зимовець, Р. Кобець, М. Каган, Л. Мацько, С. Ойзерман, Т. Пролеєв, О. Румянцев, О. Сидоренко, А. Спіркін, С. Шевчук, В. Шульга, С. Гончаренко, В. Чернець, В. Сичова ін.). Сучасне суспільство, зазвичай, тлумачиться як «інформаційне», котре здійснює перші кроки на шляху переходу до «суспільства знань». При цьому останнє розглядається як вища стадія інформаційного суспільства. Як видно, науковці, дослідження яких привели до появи терміна «суспільство знань», вкладали в нього дещо інший зміст [10]. Конкретизуючи ідею цієї сутності, Пітер Друкер, основоположник менеджменту, професор низки американських університетів і консультант найбільших фірм США, 1966 р. увів у науковий обіг термін «суспільство знань» (knowledge society), який означає тип економіки, де знання відіграють вирішальну роль, а їхнє виробництво стає джерелом розвитку [1]. У вищенаведеному контексті цей термін використовувався фахівцями до 80-х рр. XX ст., адекватно описуючи розвиток суспільства: у 30-х рр. з'явилася така наукомістка галузь виробництва як радіотехніка, у 40-х – ядерні технології, у 50-х – комп'ютерне виробництво, у 60-х – космічні технології. У 70-х успіхи в сфері мікроелектроніки спричинилися до появи у 80-х персональних комп'ютерів, а у 90-х – інтернету. Якщо раніше наукомісткі технології сприяли зародженню в суспільстві «острівків знань», то персональні комп'ютери разом з інтернетом обумовили лавиноподібне поширення глобальних інформаційно-комунікаційних технологій. Успіхи в даній сфері виявилися настільки разючими, що в засобах масової інформації сучасне суспільство почали називати інформаційним. Цей термін перейшов і в лексикон політиків, про що свідчить, наприклад, такий програмний документ, як «Окінавська хартія глобального інформаційного суспільства», котру прийняли лідери країн «великої вісімки» 2000 р. З вищевикладеного однозначно випливає мета та сутність трансформаційних процесів у бібліотеках в умовах переходу від індустріального суспільства до суспільства знань – забезпечення розроблення, створення та впровадження наукомістких (насамперед, інтелектуальних) інформаційних технологій.

Потрібно наголосити, що орієнтація на такі технології у бібліотеках існувала завжди. Взяти хоча б процес створення бібліографічної інформації. Детальне теоретичне осмислення, чітке визначення об'єкта та предмета бібліографознавства, методології та базових бібліографічних категорій і понад тисячолітня практика каталогізації привели до того, що бібліографічна діяльність стала вважатися рутинною. Але як процес наукового оброблення документів, який полягає в аналітико-синтетичному переробленні первинної документної інформації в бібліографічну, і тому його потрібно вважати першим етапом наукоємних технологій екстракції нових знань.

Магістральним напрямом формування єдиного науково-інформаційного простору держави виступає творення системи галузевих та регіональних науково-інформаційних порталів. До першочергових завдань формування такого простору належить створення науково-інформаційного веб-порталу із системами пошуку та архівування розміщеної в глобальних інформаційних мережах інформації про державу, а також наукової та суспільно значущої інформації. Актуальним для формування єдиного науково-інформаційного простору є також організація наповнення корпоративних баз, банків даних як засобу інтеграції інформаційних ресурсів бібліотек та інших центрів документних комунікацій, створення інтегрованої довідково-пошукової системи розкриття змісту сукупних фондів наукових бібліотек. До принципово нових завдань, пов'язаних із

трансформацією сайту бібліотеки у науково-інформаційний портал, потрібно віднести і розробку комп'ютерних технологій інтелектуальної аналітико-синтетичної переробки інформації та екстракції знань. Ці технології мають забезпечити проведення бібліометричних, інформометричних та наукометричних досліджень і створення нових інформаційних продуктів. Для цього бібліотека має забезпечити створення та розвиток програмних засобів нового покоління для інтелектуальної обробки інформації. Інтегровані інформаційні ресурси наукової електронної бібліотеки – це трьохкомпонентна структура, яка включає бібліографічні, реферативні та повнотекстові бази даних. Їхнє формування здійснюється з використанням конвеєрної ресурсозберігаючої технології, що передбачає доповнення бібліографічних записів електронного каталогу рефератами наукових публікацій та повнотекстове розширення реферативної бази даних гіпертекстовими посиланнями на поточні комп'ютерні версії публікацій. Великою мірою подолання цієї завади в Україні фахівці пов'язують із набуттям чинності «Положення про електронні наукові фахові видання»; розроблення здійснюється за участі Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. Бібліотеки світу дедалі активніше долучаються до процесу створення реферативної інформації. Її формування здійснюється, як правило, у спеціальних інформаційних центрах. Така ситуація виникла внаслідок недооцінки бібліотеками ролі наукомістких технологій. Головними концептуальними засадами побудови системи реферування української наукової літератури є поєднання принципів розподіленого аналітико-синтетичного опрацювання публікацій кооперативними зусиллями суб'єктів системи документних комунікацій (бібліотеками, інформаційними центрами, науковими установами, навчальними закладами, видавництвами тощо) та централізованої кумуляції кооперативно створених масивів реферативної інформації з формуванням загальнодержавної реферативної бази даних [5].

Сьогодні активно створюються нові, геоінформаційні технології, які інтегрують роботи з базами даних, процедури математичного аналізу і методи наочно-просторового наведення результатів щодо завдань накопичення, обробки і надання користувачам геопросторової інформації. Створення геоінформаційних технологій зумовлене переходом владних структур до прогностичних форм діяльності з використанням багатоваріантних моделей розвитку подій, що потребує не просто констатації фактів на підкріплення тієї чи іншої тези, а системного підходу до розв'язання проблеми в цілому на основі поєднання інтелектуальних здібностей людини з функціональними можливостями сучасних автоматизованих інформаційних систем. Наступний, четвертий, етап інтелектуального оброблення документів тісно пов'язаний з комп'ютерними технологіями, оскільки його реалізація потребує електронних інформаційних ресурсів та значних обчислювальних потужностей. Ідеться про проведення бібліо-, інформо- та наукометричних досліджень у сховищах даних. У процесі цих досліджень можуть здійснюватися такі інтелектуальні операції, як класифікація (виявлення ознак, що характеризують групу, до якої належить той чи інший документ, за допомогою аналізу вже класифікованих публікацій і формулювання деякого набору правил), кластеризація (відокремлення компактних скупчень документів, що мають подібні, заздалегідь не задані ознаки) тощо. Робота в цьому напрямі дедалі більше інтенсифікується. Можна говорити вже про певні досягнення, хоча в повсякденній практиці згадані інтелектуальні технології поки що освітянськими бібліотеками не використовуються. Інтегрований технологічний цикл, що передбачає бібліографування, реферування, підготовку інформаційно-аналітичних і прогностичних матеріалів, проведення бібліо-, інформо- та наукометричних досліджень, є передумовою, необхідною для досягнення головного кінцевого результату – екстракції зі сховищ даних нових знань, які в явному вигляді в них не містяться. Цей, п'ятий, етап наукового оброблення документів сьогодні не реалізовується, проводяться лише дослідження та експерименти. Однак, саме діяльність такого рівня, на наше переконання, забезпечить входження бібліотек до суспільства знань як системоутворюючої ланки інформаційної сфери суспільства, сприятиме їхній трансформації з відносно автономних елементів інфраструктури, що сьогодні вважаються допоміжними, в

інформаційні серцевини виробничих, наукових, освітянських і культурологічних структур. На перший погляд, це набуття бібліотеками якісно нового статусу і ролі в суспільстві, якого вони не мали ніколи раніше. Однак історія свідчить, що така трансформація є, насправді, відродженням притаманних бібліотекам сутністних функцій наукової установи, інформаційно-аналітичного центру, культурологічної інституції, навчального закладу тощо. Були часи, коли книгозберігачі існували як структури, де поряд із формуванням фондів проводилися фундаментальні дослідження, отримувалися вагомі теоретичні результати світового рівня, створювалися шедеври мистецтва, здійснювалася підготовка кадрів вищої кваліфікації.

І, нарешті, нині значно більшої уваги потребує проблема лінгвістичного забезпечення національної системи реферування як у теоретичному, так і в практичному аспектах. Один з підходів до практичної реалізації цього принципу потребує створення і включення до складу лінгвістичних засобів комплексу баз даних з інформацією про класифікаційні схеми, що використовуються в бібліотеках та інформаційних центрах. Основним програмним забезпеченням національної системи реферування обрано ліцензійний безкоштовний пакет прикладних програм (ППП) CDS/ISIS, орієнтований на створення великих документних баз даних (до 16 млн записів) і пошуку інформації в них. Сьогодні існують версії CDS/ISIS для комп'ютерів з операційною системою UNIX, Windows і MS/DOS з можливістю роботи в локальних і глобальних інформаційних мережах. Наприклад, систему CDS/ISIS активно використовують ЮНЕСКО, Міжнародне агентство з атомної енергетики (МАГАТЕ), Лондонська Tute Gallery, ряд міжнародних і державних програм (TERMNET POSTSEA та ін.), програми Європейської економічної спілки (ERASMUS, TEMPUS, COMMET). Менеджмент у сфері інформаційних послуг – це цілеспрямований вплив на діяльність усіх працівників організації для успішного досягнення встановлених ними цілей у досить крихкому середовищі шляхом продуктивного використання наявних ресурсів для більш ефективного виконання управлінських заходів [5]. Результатом праці є соціокультурна компетентність особистості як комплекс знань і уявлень, вмінь і навичок, традицій і ціннісних орієнтацій, отриманих через самоосвіту, та особистий духовно-інтелектуальний розвиток шляхом споживання інтелектуальної продукції, тобто її соціалізація [2]. Виконання цих умов забезпечить перехід від індустріальної економіки до моделі науково-технічного та інноваційного розвитку, збільшить частку наукоємної продукції, сприятиме якості та доступності послуг освіти, науки, культури, охорони здоров'я за рахунок упровадження інформаційно-комунікативних технологій.

Використані джерела

1. Мистецька освіта в культурному просторі України XXI століття : зб. матеріалів Міжн. наук.-творч. конф., Київ, Одеса, 28-30 квітня 2015 р. – К. : НАКККіМ, 2015. – 367 с.

2. Щедролосьєв Д.Е. Использование слабоструктурированной модели данных при построении открытых информационных систем / Д.Е. Щедролосьєв // Вісник Херсонського державного технічного університету. – 2001. – № 3 (12). – С. 327.

3. Чернець В.Г. Культура як засіб соціалізації особистості / В.Г. Чернець. – К., 1995. – С. 73-77.

4. Чернець В.Г. Українська культура у контексті світової цивілізації / В.Г. Чернець. – К. : КДІК Мінкультури України, 1993. – 7 с.

5. Фоміна Л. Специфіка семантичних зв'язків між терміноелементами терміносистеми програмування, комп'ютерних мереж та захисту інформації / Л. Фоміна, А. Ніколаєва // Українська термінологія і сучасність. – К., 2005. – С. 230-234.

References

1. Art education in the cultural space of Ukraine in XXI century. (2015). Proceedings of the International Scientific Artist, Kyiv, Odessa. 28-30April. Kyiv: NAKKKiM [in Ukrainian].

2. Schedrolosiev, D.E. (2001). Using of the easy-structured models of the dates during the building of the opened information systems, 3(12), 327 [in Russian].

3. Chernec', V.G. (1995). Culture as a method of the personal socialization. Kyiv [in Ukrainian].

4. Chernec', V.G. (1993). Ukrainian culture in the context of the world civilization. Kyiv: KDIK Min-kultuty Ukrainy [in Ukrainian].

5. Fomina, L. & Nikolaeva, A. (2005). Specific features of the semantic connections among term-elements of programming, computer nets and security of information. Ukrainian terminology and modernity. Kyiv [in Ukrainian].